

1850 Tusskallene i Meråker

Den dag i dag er det noen som mener at tusskallene en stund dominerte dagliglivet i Meråker, - ja, noen tror nok fortsatt at de kan stå bak ulike hendelser. Slik har det derfor vokst frem den ene historien etter den andre, hvor fantasi og fakta flettes inn i hverandre på en måte som styrker tradisjonsfortellingen, en fortelling som nok har vært der bestandig. Vi kjenner lignende fortellinger og såkalte "vitnesbyrd" fra andre bygder og dalfører, hvor det spenner fra det rent underjordiske og til nissen på låven. I min barndom vokste jeg opp med påstanden om at ei setergrend på Dovrefjell, som jeg hadde tilknytning til, måtte flyttes tidlig på 1800-tallet fordi huldrene forstyrret kyrne slik at de ikke ville melke. Rett nok ble de få setrene flyttet, men det som et resultat av stadig lynnedslag grunnet metallforekomster i jorda.

Det som likevel skiller ut sagnet fra Meråker fra de mer tradisjonelle og normaliserte eventyrene fra andre bygder, er at det hele knyttes så dokumentert til en bestemt person og hennes livsskjebne. Dertil har folket i sin fortellerkunst utvist en frodighet av variabler utenom det vanlige. Slik har ulike episoder og hendelser fått en ramme relatert til hovedsagnet, og eldre folk i Meråker i dag kan fortelle svært så billedlig om ulike tusskall-historier tilknyttet gårder og personer. Faktisk har nok bygda et helt billedgalleri i så måte. Men disse bildene får andre sortere og henge opp. I dette kapittelet skal jeg kun gjengi hovedmalen ut i fra et lite kaffeslabberas hos John Heringstad i Gudå en tidlig desemberdag i 2003.

Hovedpersonen i sagnet er Ane Evjen, født i 1839. Hun vokste opp på gården Evja i Meråker, og som annen ungdom måtte hun tidlig ta på seg setertjeneste. For Anes vedkommende, skulle det bli inne i Fersdalen, hvor hun en dag møtte tussfolket eller "tuftan" som de også blir kalt i Meråker. Dette hendte trolig først på 1850-tallet.

Tradisjonsfortellingen vil ha det til at Ane var ute som gjeterjente en søndag hvor hun gikk seg på leikeplassen til tusskallene. Den lå litt sør for Trøbakkvollen. Fra før av var det visstnok allment kjent at en større stein ved siden av Evjesetra hadde noe magisk over seg. Noen sa det var selveste steinkirka til tussene. Den var kløvd i to, og på søndag formiddag kunne seterfolket høre orgelmusikk og salmesang fra steinen. Denne søndagen befinner altså Ane seg kring Trøbakkvollen, og fortellinga tilsier at hun satte seg ned på ei "neluggu" (tre som var falt ned). Herfra så hun hvordan tussene boltret seg i vill dans. Det hun ikke visste var at "tuftan" hadde

lagt et nyfødt barn i trerota, ja – sågar et dåpsbarn, og at de feiret så denne barnedåpen nettopp der og da. Og slik gikk det til at Ane dessverre kom borti ungen, var uheldig og "satt i hjel et tussbarn". Tussene ble naturligvis rasende, og forlangte

at Ane skulle flytte til skogs og gifte seg med en av dem, og derigjennom føde og gi tuftan et nytt barn. Men Ane nektet. Det medførte at tussene fulgte med da tause og Ane flyttet hjem fra setra den høsten. Nå skulle de ta hevn, og plage både Ane og de andre folkene på gården. Slik hadde det seg at Ane ble boende i lag med tussene enten hun ville eller ikke. Ane begynte å snakke med dem, hun visste navnet på hver enkelt – og utførte handlinger som bevis på sin kontakt med de små tussene. På denne måten kom tuftan ned i Meråkerbygda.

Før vi går videre med fortellingen om Ane, stopper vi opp og begir oss inn i ett tankeeksperiment – uten at det skal være noen fasit eller ta brodden fra denne viktige kulturarven.

Store steiner ved setervoller har alltid vært forbundet med gjemselplasser for de ”underjordiske”, naturen i seg selv synger og vinden hørt nok godt på søndager – hviledagen som ga fred og tid til å lytte, tenke og fantasere. Hadde Ane satt seg for å hvile på et nedblåst stort tre, - sovnet, drømte, falt ned – og slo seg mest ”i hjel”? Hun fortalte tause om sine drømmer, hvor fantasi ble til ”virkelighet”, - og da det samtidig og utover høsten skjedde både ”under” og ”merkelige hendelser”, styrket det folketroa, for ikke å si overtroa, og Ane ble datidens moderne heks. Tussene fikk gjennom Ane skylda for alt.

Tussene plaget Ane så til de grader at hun ble syk og ble innlagt på Levanger sykehus – uten at det hjalp henne særlig - da tussene fulgte med dit også. Etter hjemkomsten fra Levanger velger Ane å flytte fra bygda, og som eneste fra Meråker utvandrer hun under den amerikanske borgerkrigen til Sør-Dakota, hvor hun fikk seg en ”farm” på 360 mål. Det er ganske bemerkelsesverdig at ei kvinne på den tiden utvandret alene. Ane ble aldri gift, men det heter seg at hun fikk en sønn i Amerika. Og her på prærien dør Ane i ensomhet etter en ufyselig sykdom hvor ingen ville være hos henne.

Så langt om livet til Ane, kvinnen som ga opphavet til sagnet om tussene, og som har gitt grobunn for utallige historier om både Ane og tussene. Så hvorfor utvandret Ane? Hadde noen gjort henne til heks, to-hundre år for seint? Kanskje på grunn av at hun hadde spesielle evner? Noen i bygda mente hun var buktaler. Utnyttet hun denne egenskapen, og derigjennom ble mistenkeliggjort? Var hun selv skyld i sin skjebne, eller ble hun mobbet? Var det noen i bygda som var de virkelige tusser? Livet var nok ikke like lett for den arme kvinnen. Historiene ble mange. Troverdigheten satt på prøve. Folketroa og overtroa ble i enkelte tilfeller for sterk. Noen hadde skylda da som nå.

I ettertid har sagnet, tross de lidelser og den skjebne som ble Ane tildelt, gitt bygda et mangfold og en inspirasjonskilde som forsterker vår kulturarv, hvor sagn om tusser og troll har sin naturlige og verdifulle plass i fjellbygdene. Det hele forsterkes gjennom sang og musikk, hvor Edgar Heringstad ga oss en forlenger av ”tusskaill-låten”.

